

ÇAĞDAŞ BİR ROMANA METİN ODAKLI BAKIŞ: *Benim Adım Kırmızı* Çözümlemesi

1. GİRİŞ

“Çocukluğumda, evde annemi babamı eğlendirmek, güldürmek için evdeki eşyaları, tanıdık insanları, her şeyi taklit eder, dillendirir, kendi ağzımdan konuştururdum(...) Okurlar *Benim Adım Kırmızı*'nin mizah ile korku arasında gidip gelen bir yanı olduğunu bana söylemeleri belki aynı duyguyu hatırlattığı için beni çok mutlu eder.”¹ (Pamuk, 2010:379).

2006 Nobel Ödülü sahibi Orhan Pamuk'un, 2010 itibarı ile yalnız Türkiye'de 215.000 baskı yapan, Fransa, İtalya ve İrlanda prestijli ödüller alan kitabı *Benim Adım Kırmızı*², içinde Lehçe, Hırvatça, Çekçe de olmak üzere 46 değişik lisana çevrildi. Pamuk, hâlâ en çok okunan eserleri içinde yer alan bu kitaptan, “En renkli ve en iyimser romanı[m]” olarak bahseder (Özkırımlı, 2004:1050). Günümüzde bir dünya yazarı olarak kabul gören Pamuk bu eseri ile “dünyaya bir Doğulu gözüyle Batı romanının nasıl yazıldığını göstermiştir.” (Baydur:1998)

Ben bu çalışmada, “Günümüzde çağdaş bir romana metin odaklı bir bakış ile genel geçer akış şemasını bulabilir miyiz?” sorusuna yanıt arayacağım. Çağdaş roman olarak, kendisini bir postmodernist olarak addeden Orhan Pamuk'un çok katmanlı bir romanı, *Benim Adım Kırmızı*'yı ele aldım.

Kitap pek çok kaynakta “bir aşk hikâyesi” olarak geçiyor. Bence bu romanın özü. Ben de çalışmayı sade ve anlaşılır kılmak için akış şemasını temel aldım. Masalların genelgeçer yapısal özelliklerine olan benzerliklerini araştırdım ancak içerdiği doğu kültürü ve felsefesini, eserde yer alan Kuran ve İslamî kültürden alıntılar, minyatür sanatının detaylı anlatımı, Batılı resim anlayışı, cinselliğin sorgulanışı ve bunlarla ilgili alt hikâye ve öykücükler, ilerleyen sayfalara bir şekilde müdahil olan nesnelere ve ikinci planda kalan şahıslar, çok anlatıcılı bu kitabın metin odaklı çözümlemesinde kafa karıştırılabileceği için inceleme dışı bıraktım.

Türlerin dizgesel özelliklerini ortaya çıkmasının Vladimir Propp'la başladığını; masalları kesitlere ayırarak 31 temel işlev, masal kişilerini de 7 temel rol altında topladığını biliyoruz. Propp'a göre –kronolojik olarak- genel akış planını dört bölüme indirgeyebiliyoruz; Başlangıç/Serim, Eksiklik/ Gerilim & Düğüm, Zafer, Ortaya Çıkarma/Çözüm. Propp haricindeki yapısalcılara göz atarsak, Beaugrande & Colby ise insanlara sürükleyici gelen öykülerdeki ortak anlatıyı bulmaya çalışır.

Öykü anlatma kuralları dizisi'ne göre araştırmacıların ortaya çıkardığı iki şemadan birincisi yalın, ikincisi daha detaylı. Birinci şemada yer alan kahramanın karşısına ikinci şemada bir hasım çıkıyor. Böylece durum-eylem patikalarında karakterler birbirlerinden etkileşir. (Erkman-Akerson: 2010)

Greimas ise edebiyatın Yüzeysel (1), Sözdizimsel Anlatı (2) ve Temel Anlamsal Boyutlarından (3) bahseder. 2 ve 3'ün boyutlarında karşıtlıkları ve katmanlardaki alt anlamları aramamız gerektiğini söyler.

¹ *Manzaradan Parçalar* kitabından aynen alıntıdır. Cümle düşüklüğü orijinalinde yer aldığı için düzeltmedim.

² Orhan Pamuk, *Benim Adım Kırmızı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998. Bu çalışmada eserin İletişim Yayınları 2010 baskısı kullanılacaktır.

Campbell, öykülerdeki karakterlerin yaşamları boyunca geçirdikleri biyolojik evrelerin karşılığı olan psikolojik evreleri araştırırken ikinci evre olarak macera evresindeki *eşik*lerin kahraman üzerinden kolaylıkla görüleceğini, bunların kahramanın büyümesini sağladığını, evrildiğini belirtirken, Bakhtin Karnaval kuramıyla öyküdeki düğümlerin kronotoplarda bağlanır, çözülür, gerçekliğe ulaşır.

Roland Barthes ise anlatının yapısal çözümlemesinde³ *Anlatı Dizgesi* (sistemi)nde yer alan eylemler ve bunların öznelerine de bakarken, bir anlatının öznesinin aslında kim olduğunu, iki özneli bir roman olup olamayacağı sorusunu tartışmaya açar.

Benim Adım Kırmızı'nin çok katmanlı bir eser olduğundan bahsetmiştim. Eser her bir karakterin ağzından duyulan 59 bölümden oluşuyor. Bölümlerin, sayısı 19'u bulan, anlatıcıları; (bu anlatıcılar Uygulama Bölümü/Yoğunluk Şeması'nda gösterilecektir) kadın, erkek, çocuk, nesne, bitki, para ve ölüm.

Bu çalışmada hedeflenenin metin çözümlemesi olduğunu ve bunun yukarıda sayılan kuramlarla uyumluluk gösterip göstermediğine bakacağımızı söylemiştim. Öyküyü aşağıda belirttiğim adımlarla incelemeye aldım:

- Eserin konusu,
- Eserin özeti,
- Özetin genel akışa (dört bölümden oluşan) uygulanması (romandaki bölüm numaralarıyla yapılacaktır),
- Anlatıcı Dağılım Şeması,
- Roller,
- Akış şeması.

Rollerin, nesne ve eylemlerin isimlerini Göstergibilim terminolojisinde yer aldığı şekilde belirtecek, yukarıda saydığım edebiyat araştırmacılarının hangilerinin savlarına rastlanıldığını çıkartacağım.

2. UYGULAMA

Bahsedildiği üzere eserin “Aşk” ı anlatıyor olması ilk etapta karşı cinsin birbirine duyduğu aşk olarak yorumlanabilir. Bu bir noktaya kadar doğrudur. Zira kitapta baştan sona, aralara girip çıkan öykücüklerin renkli figürasyonu, aşk kokan bir gidişat görülür. Ama bu erkeğin kadına, erkeğin erkeğe, insanın paraya, şöhrete, sanata ve her canlının güce ve ölümsüzlüğe olan aşkıdır. Ama bir yandan da Doğu-Batı resim gelenekleri arası çekişmenin sonu gelmez heyecanı vardır.

Eylemler son derece gerçekçidir. Karakterlerin doğaüstü güçleri yoktur. Öykünün fantastik olabilecek bölümleri, bana göre, eşyaların ve ölümün dile geldiği bölümlerdir.

a) Roman Hakkında

Benim Adım Kırmızı, güzel bir polisiye kurgu ile işlenmiş tutkulu bir aşk teması altında “hayatın içinden görülen Batı resmiyle, Allah’ın bakış açısından ve yukarıdan görülen Doğu resmi arasındaki geriliminden ve hayatın dayatmalarıyla kaybolmakta olan bir geleneğin hüznünden beslenir.” (Kılıç, 2000:345)

³ Roland Barthes “Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş” *Communication* 8, (1993)YKY ‘den *Göstergibilimsel Serüven* adıyla Türkçe’ye çevrilmiş metinden alıntıdır.

Diğer yanda yazarın kendi sesine kulak verelim: “Kitabı bitirirken bir “polisiye plot”un, dedektif hikayesinin zorlama ve boşuna olduğunu hissettim, ama iş işten geçmişti. Kimsenin ilgilenmeyeceğini düşündüğüm sevgili nakkaşlarıma böyle ilgi çekebileceğimi düşünmüştüm. Ama bu kurgu (İslam ve yasak konusu) onların âlemine ve mantığına, onların kırılğan işine bir saldırı oldu. Öte yandan İslam’ın sanata, kendini içtenlikle ve derin bir şekilde sanat ile –yaratıcılıkla- musavvir gibi ifade etmeye karşı tarihsel bir hoşgörüsüzlüğü var ki, ona da çağdaş okurların önünde gözlerimi kapayamam. Böylece romanımı kolay okunur ve sürükleyici yapan bir polisiye-siyasi mantık, zavallı nakkaşlarımin kırılğan hayatlarına zorla sokulmuş oldu. Kendilerinden özür dilerim.” (Pamuk, 2010:349).

Padişahın kendini Batı yöntemiyle resmettirmek istemesi sanki yüzlerce yıllık İslami resim geleneğinin son kalesini vermesine sebep verecektir. Nakkaşların merak ve dini inançları arasında kalmalarını gerçekten de ağır bir hüznle verir Pamuk. Okuru romanın sonunda –sevenleri kavuştursa da- resim geleneği ile ilgili bir sürü soru işaretiyle bırakır. Bölümleri birbirine bağlama görevi üstlenmiş bir takım ara rol ve sembolleri nakış gibi işleyen yazarın bu eserinin özetine bakalım.

b) Özet

1591 yılı bir kış günü; katilinin bulunmasını isteyen bir maktülün yalvarışı duyulur. İçerlemiştir, çünkü sevdikleri onun öldüğünü bilmezler, dolayısı ile gömülememiştir, huzursuzdur. Bu kurban bir nakkaştır. O günlerde Kara on iki sene sonra İstanbul’a dönmüş çocukken bıraktığı aşkı güzel Şeküre’yi iki çocuğuyla baba yanına sığınmış olarak bulur. Kocasını gittiği savaştan dönmemiştir. Bir de üstüne kayınbiraderi tarafından taciz edilince baba (Enişte) evine dönmüştür. Kara şehre geri gelip de Şeküre’yi görünce onu hiç unutmadığını anlar. Şeküre’nin de gönlü Kara’da dır ama onun yıllar önce çekip gitmesinden dolayı ona kırgındır. Ve Şeküre hâlâ evli görünmektedir. Evlenebilmeleri için ya kocasının ölüm haberi gelmeli ya da kayınpederi ortada olmayan oğlundan boşanmasına rıza göstermeli, aracılık etmelidir.

Bir süredir Enişte Padişah III.Murat’ın emri ile gizli bir kitap yaptırmaktadır. Kitabın gizi; Avrupalı usuller kullanarak resmetmekten gelir. Enişte Osmanlı sarayının ünlü nakkaşları Kelebek, Zeytin ve Leylek’e görev verir. Zarif Efendi böyle bir kitabın varlığından haberdar olunca günah olduğunu ve tasvip etmediğini söyler ardından da kaybolur. Nakkaşların ağzını aramak için Kara onlarla konuşmaya gider. Bir yandan da Şeküre’yi kocasından boşatmaya çalışmaktadır. O sırada Enişte öldürülür ve padişahın emriyle yaptırdığı resimlerin 10.su evinden çalınır. Herşeye rağmen Kara ve Şeküre evlenmeyi başarırlar. Evliliği duyan Hasan (kayınbirader) bu evliliği bozmaya çalışır ve Kara’yı tehdit eder.

Ortada kayıp bir koca, bir nakkaş ve henüz öldürülen Enişte ile birlikte herkesi bir korku ve şüphe alır. Şeküre de kocası Kara’dan şüphelenir ama sonunda onun katil olmadığını anlar. Katil nakkaş Zeytin’dir ve Hasan tarafından Kara’nın adamlarından biri sanılarak öldürülür. Bu arada Zarif’in de cesedi bulunur ve defnedilir. Artık ruhu huzura kavuşmuştur. Kara aldığı yaralarla evine, Şeküre’ye döner ve kavuşurlar.

Şeküre romanı bu noktada devralır ve finali 26 yıl sonra bir gün Kara’nın kuyunun yanbaşında öleceği zamana dek -iki çocuğu ve kocasıyla ilişkileri üzerinden- getirerek

yapar. Romana noktayı koymadan önce ise “bu öyküyü belki bir gün kaleme geçirir diye” oğlu Orhan’a anlattığını söyler.

c) Özetin Genel Akışa Uygulanması

Eserin geneline baktığımızda Propp’un 4 bölümlük genel akış planı aşağıda görüleceği gibi rahatlıkla uygulanmaktadır.

1) Serim

Bölüm Numaraları

9 + 5 + 4 + 1 + 2 + 3	On iki yıl önce babası Şeküre ile Kara’nın aşklarına engel olur. Kara şehri terk eder. Şeküre başkasıyla evlendirilir iki çocuğu olur, akabinde kocası savaşa gider. Enişte, Padişahın gizli kitabı için resim yapma görevini alır. Zarif öldürülür. Kurbanın sesi duyulur. Kara 12 yıldan sonra İstanbul’a döner.
-----------------------	--

2)Düğüm

7 + 6 8 + 10 11 57	Enişte ona Zarif’in görevini verir. Şeküre ve Kara Ester ile mektuplaşmaya başlar. Enişte, Leylek ile konuşması sırasında katilin bu önemli nakkaşlardan biri olduğunu hisseder. Katil Kara’nın kendisinden şüphe ettiğini düşünür. Enişte’ye gider ve yapıldığını işittiği o “resmi” sorar. Tartışır ve onu öldürür. Şeküre ve Kara evlenir. Kalbiye Ester’e Zarif’in cebinden çıkan bir at resmini gösterir. Üstat Osman Kara’ya at resmini Zeytin’in çizdiğini söyler. Kara, Leylek ve Kelebek Zeytin’den hesap sormaya giderler.
--------------------------------	--

3)Zafer + 4) Sonuç

58 + 59	Kara’nın baskısıyla Zeytin katil olduğunu itiraf eder. 10.ve sonuncu resmi verir ve kaçar. Hasan elinde kırmızı kılıcıyla onu idam eder. Şeküre ve Kara ölüm ayırana dek birlikte yaşarlar.
---------	---

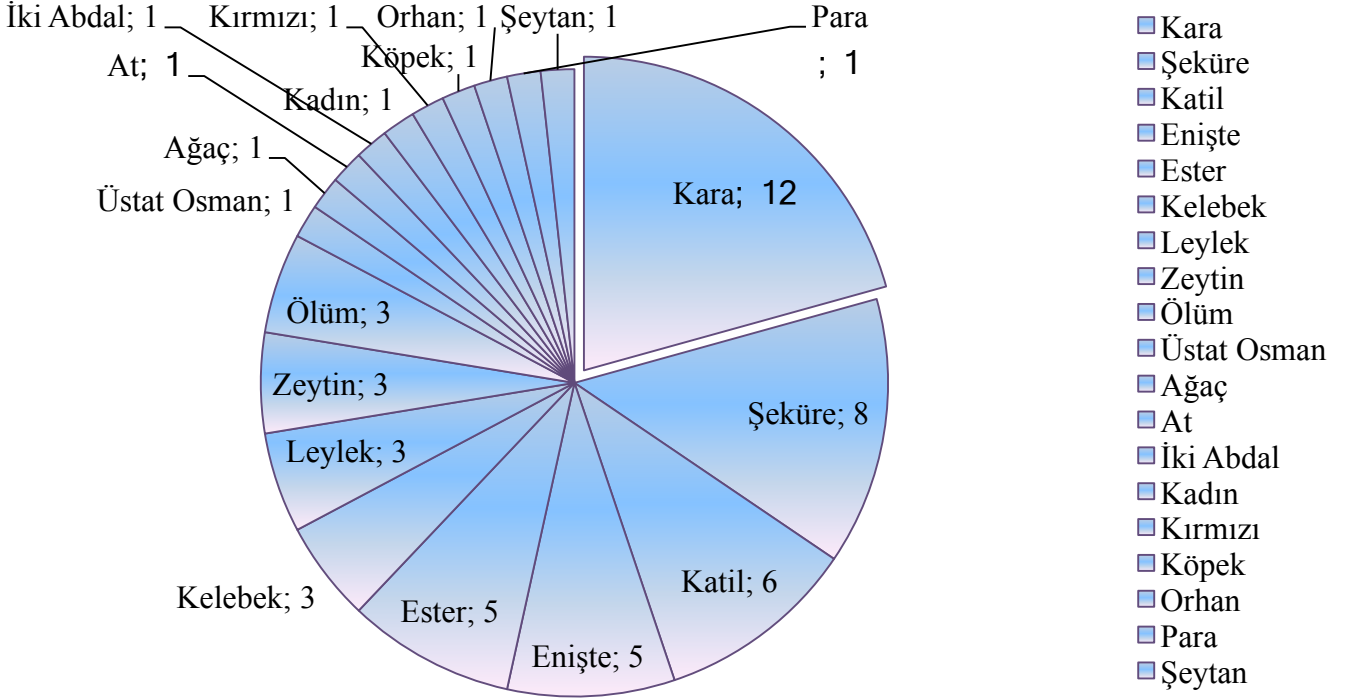
d) Anlatıcı Dağılım Şeması

19 Anlatıcıdan yola çıkarak romanda yalnızca 19 karakter olduğu zannedilmesin. Çünkü karakter sayısı çok daha fazla. Şemayı yaparken anlatıcıların öyküdeki yoğunluğuna bakmanın bir takım sonuçları daha net görülmesini sağlayacağı için Şekil 1’de bu anlatıcıların kaç bölümde yer aldığının dağılımını verdim.

Kara’nın bu öykünün “Kahraman”ı olduğu romanın birkaç bölümünden sonra anlaşılır. Diğer karakterlerden açık ara farkla, toplam 15 bölümde kendini gösterir, zaten sonunda da prensesi elde eder. Hemen ardından gelen Şeküre, Katil ve Enişte de, başrol karakterlerindedir.

İnsan ve hayvanın haricinde nesnelere konuştuğuna şahit olduğumuzu söylemiştim. Bu konuyla ilgili yazar (kendisinin resim sanatına aşkı düşünülürse çok daha anlaşılır geliyor) en büyük yaratıcı zevki bu nesnelere değil ama resimleri konuştururken aldığını söylüyor. Bir resmi; resmin içinde yer alan kişilerin ağızından konuşturmanın heyecanı, bu kitap ile ilgili aldığı zevkin en büyüğü olmuş.

Şimdi bu kitaptaki karakterlerin isimlerini ve bu isimlerin kaç bölümde yer aldığını görelim:

Şekil 1

e) Roller

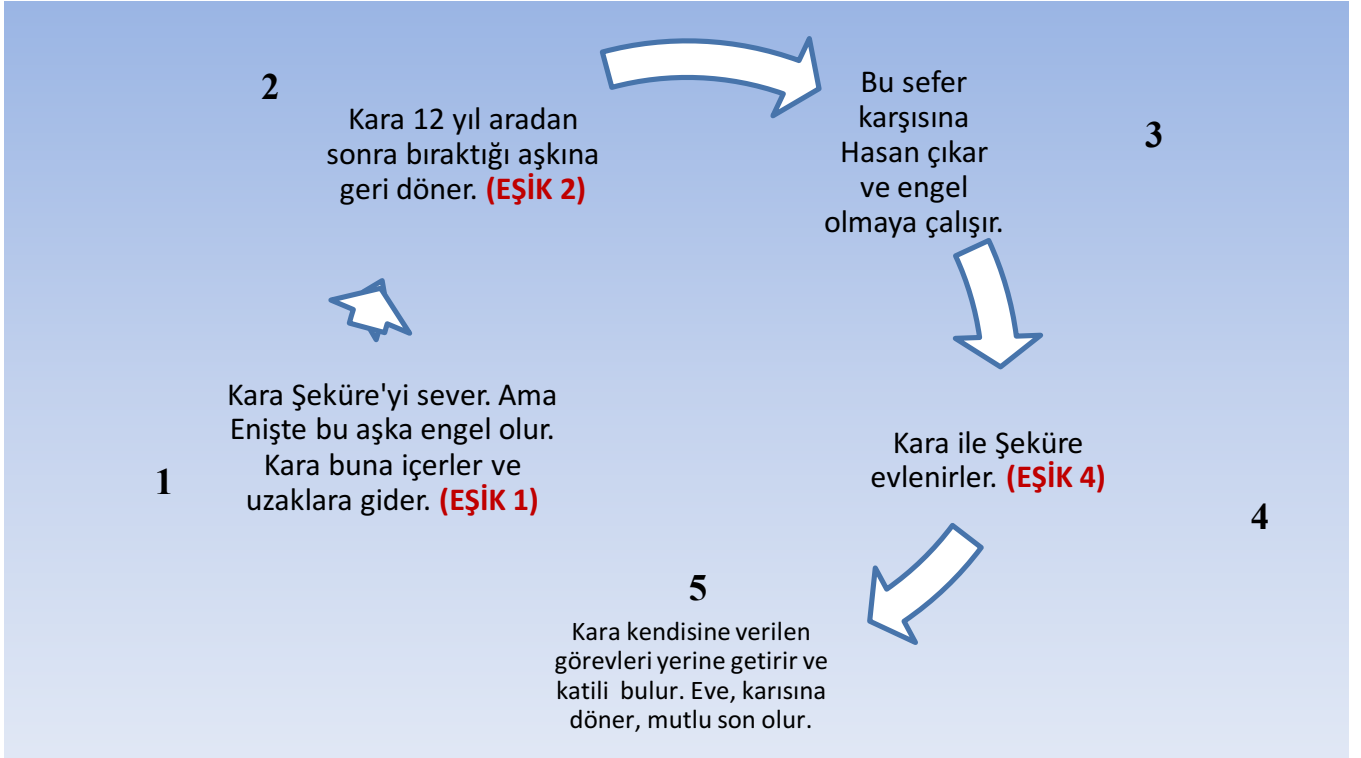
Eksiklik	: Aşk (Şeküre), Zarif (kayıp), 10.minyatür (kayıp)
Kahraman	: Kara
Prenses	: Şeküre
1.Saldırgan/Hasım	: Enişte
2.Saldırgan/Hasım	: Hasan
3.Saldırgan/Hasım	: Katil
Gönderen 1	: Enişte
Gönderen 2	: Padişah
Bağışçı	: Zarif'in karısı Kalbiye.
Yardımcı/2.Bağışçı	: Üstat Osman.
Düzmece Kahraman	: Hasan?
Zafer1	: Evlilik.
Zafer2	: Katilin Bulunması.
İpucu (1,2)	: At resmi, Nakkaşların Üslubu.
Nesne/ sahte ipucu	: Kabzası yakutlu hançer.
Dış Hikâye	: Kara ile Şeküre'nin aşkı.
İç Hikâye	: Cinayetlerin aydınlatılması ve kayıp resmin bulunması.

f) Akış Şeması

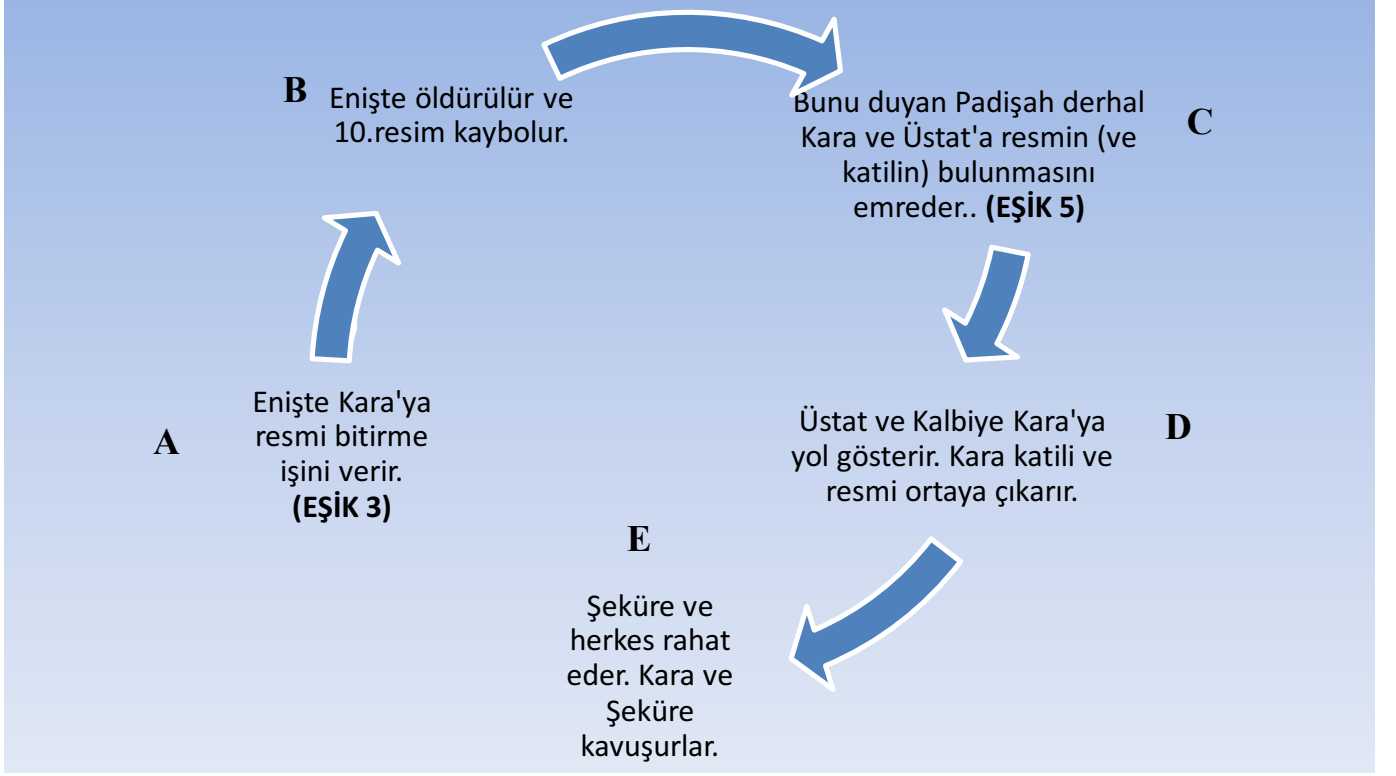
Romanın özetinin ardından giriş, gelişme, zafer ve sonuç bölümlerini gözler önüne serdik. Çözümlemenin yapılabilmesi için, yapısalci terminolojiye göre 7 temel rolün, nesnelere ve sorun-durumun romandaki karşılıkları bulundu (Bkz: e şikkı). Bundan sonra romanın özetinin kesitlere ayrılması ve kesitlerin içine bu karşılıkların yerleştirilip bir sonuca bağlanmasına sıra geliyor.

Eserin ana temasının “aşk” olduğunu ama geri planda yoğun bir Doğu Batı resim anlayışının varlığından bahsetmiştik. Aşkın başrollerinde yoğunluk şemasından (Şekil 1) anlaşıldığı üzere Kara ve Şeküre vardır. Bir de kavuşamama sorunu. Bu durumda ana şema aşağıdaki şekilde olacaktır (Şekil 2). Yani kitabın başında Kara, Enişte'nin aşkı ile arasına girmesi üzerine şehri terk eder ve bir büyüme yolculuğuna çıkar. Geri dönüşü de aslında Şeküre içindir. Artık olgunlaşmış, usta bir sanatkar olmuştur. Kendini ispat etmiştir. Bunu gören Enişte ona hem resmetme hem de araştırma görevi verir. Böylece kahramanın 2.hikâyesi (iç hikâye) başlar. Unutulmamalıdır ki aslolan dış hikâye, yani aşk hikâyesidir.

DIŞ HİKAYE = AŞK HİKAYESİ

İÇ HİKAYE (cinayet ve kayıp resim)

1	Enişte (Hasım1) yüzünden sevenler kavuşamaz (Sorun-durum) ve Kahraman büyüme yolculuğuna çıkar.
2	Kahraman eve döner (Geri Dönüş1) ve prensesi ister (Erek Durum1).
3	Bu sefer de Hasan (Hasım2) engel olmak ister.
A	Enişte (Gönderen) Kahraman'a görev verir (Görev1)
B	Enişte öldürülür. 10.resim kaybolur.(Sorun-durum2, Eksiklik)
4	Kara ile Şeküre evlenirler. (Zafer 1)
C	Padişah (Gönderen 2) Kara'ya resmi ve katili bulmasını emreder. (Görev2)
D	Üstat ve Kalbiye (Bağışçı 1,2) at resmi ve nakkaşların isimlerini Kara'ya ulaştırırlar. (İpucu 1,2)
5 & E	Kara katili deşifre eder. Katil Hasan tarafından öldürülür. Kara aynı zamanda aklanmış olur ve evine döner. Mutlu Son. (Zafer 2)

3. SONUÇ

Yukarıdaki şemalara bakarak, Osmanlı ve İran nakkaşlarını, Batı dışındaki dünyanın görme ve resmetme biçimlerini aşk ve aile entrikalarıyla hikâye ettiği *Benim Adım Kırmızı* Propp ve Beaugrande& Colby masal akış şemaları ile rahatlıkla çözümlenebileceği görülebilir. Bakhtin'in kronotopları ve Campbell'in eşik kavramları burada da mevcuttur. Barthes'in birden fazla öznel metin varsayımı ve iki farklı öykünün yol aldığı, ama sonunda bir şekilde bağlandığı (Bkz: Mimesis ve Anlam) da açıktır.

Dış hikâyenin on iki yıl aradan sonra Kara'nın ve Şeküre'nin zihinlerindeki yolculuk bize öykünün nasıl başladığını gösterir. Ardından olaylar -bir iki sıçramanın dışında kronolojik bir akış seyredir.

Karakterler, masal rolleri ile uyuşma gösterir.

Erek-durum, sorun-durum mevcuttur.

Sonunda herşey çözülür: Hasan dışında. Kayınbirader Hasan, Zeytin'in elindeki hançerden onu Kara'nın adamı zannederek öldürür ve katil olur. Yakalanmamak için sırta kadem basar.

Yolculuk, eve dönüş, zafer durumları vardır ; kötüler cezasını bulur, sevenler kavuşur.

Önümüze bu noktada sanki bir soru(n) çıkıyor: Öykü olması gerektiği gibi kahramanımız olan Kara çevresinde mi şekillendi? Kahraman dediğimiz Kara'nın etkenden ziyade sanki edilgen bir tavrı olduğu dikkatli bir okurun dikkatinden kaçmayacaktır. Psikolojik olarak kendine çok da güveni olmayan Kara ne katili kendi bulur ne de 10.resmi. Ayrıca Zeytin'den aldığı darbeye omuzundan yaralanmış ve kendince "yarı sakat" kalmasının ardında sığındığını karısı Şeküre bize öykünün sonunda fısıldamıştır. Sanki görünmez ipleri oynatan Şeküre'dir. Burada *Barthes*'in kahraman aynı zamanda metnin tek öznesi midir sorusu akla geliyor.

Bununla beraber Pamuk'un bu eser ile ilgili her anlatıcılığı bir kahraman olarak görmesi çok ilginç. Hatta bu kahramanların ortasında yani kitabın kalbine Kara'yı değil Şeküre, babası ve çocuklarını (dört kişi) koymasına da bakış açımızı sanki değiştiriyor. (Pamuk:2010)

Her ne kadar bu çalışmada "Çağdaş" bir romanda çözümlene yapıtıysam da, *Benim Adım Kırmızı*'nin aşk teması içermesi, islami ve ahlâki normları içermesi, klasik bir aşk masalını anımsatması pek çok dil ve göstergebilim savlarının uygulanabilirliğini mümkün kılıyor.

Yazar bu konuyu, "Bu roman, gerçek resimlere, kitapların sayfalarında unutulmuş binlerce İslam minyatürüne bakılarak yazılmış gerçekçi bir masaldır" olarak yorumlamış. (Pamuk, 2010: 381).

Mamafih bu durum bizi çağdaş romanlar içinde ne kadar bir genellemeye götürebilir? Öyleyse bu tip bir çalışmanın daha sağlıklı sonuç verebilmesi için belki çağdaş edebiyatımızda öne çıkmış, belli bir grup eser üzerinde çözümlenmeye gidilmesinde fayda olduğu fikrindeyim. Tabii bu çalışmanın eserin geçtiği dönem baz alınarak yapılması, dönem şartlarının ışığı altında olması gerekiyor.

B&C şemasının ne dereceye kadar uygulanabildiğini ve hâlâ bu şemaların ne denli geçerliliğini korudukları; sayısı azalmayan gişe filmleri (=Hollywood yapımı) ve popüler romanların tirajından bence rahatlıkla anlaşılabilir.

Kahramanının savaşımını sonuna kadar sürdürdüğü bir öykü nereye kadar başarısız olabilir?

4. KAYNAKÇA

Barthes, Roland (1966→Türkçesi:1993), *Göstergebilimsel Serüven* “Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş”. YKY, İstanbul.

Baydur, Memet (13 Aralık 1998) “Benim Adım Kırmızı”. Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul

Erkman-Akerson, Fatma (2010) *Edebiyat ve Kuramlar*. İthaki Yayınları, İstanbul.

Kılıç, Engin (Derleyen) (1999) *Orhan Pamuk’u Anlamak*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Orhan (2010) *Benim Adım Kırmızı*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Orhan (2010) *Manzaradan Parçalar*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Özkırımlı, Atilla (2004) *Türk Edebiyatı Tarihi - Cilt II*. İnkılap Yayınları, İstanbul.

url: http://tr.wikipedia.org/wiki/Benim_Adım_Kırmızı, 30.03.2012